

Кіреєнко К. В. Астральна символіка в любовних замовляннях (на матеріалі української та англійської мов) / К. В. Кіреєнко // Лінгвістика. Комунікація. Освіта : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Луганськ, 17-18 березня 2011 р.) – Луганськ : Вид-во ЛДІКМ, 2011. – 216 с. – С. 55 – 59.

УДК [811.161.2:811.111]'371

*К. В. Кіреєнко
(Луганськ)*

АСТРАЛЬНА СИМВОЛІКА В ЛЮБОВНИХ ЗАМОВЛЯННЯХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Замовляння – чи не найдавніший вид народної духовної культури, пов'язаний з дохристиянськими віруваннями, з міфологією, обрядовими магічними діями, а також з вірою у чарівну силу слова і ритму. Дослідження замовлянь є складною проблемою з кількох причин. По-перше, вони становлять найдавніший пласт словесності народу. Тому тексти, які дійшли до нас, значно деформовані. По-друге, їх езотеричність (таємничість, своєрідний код) та сакральність (священність) стали перешкодою у їх фіксуванні та записуванні. Таємниця чарівної народної магії суворо охоронялася неписаними законами; розголошення її могло спричинити до великого лиха, тяжкого покарання, оскільки світ цей особливий, пов'язаний з надприродними силами. По-третє, навіть з текстів, що дійшли до нас, зрозуміло, що словесне їх виголошення супроводжувалося певними діями чи символічними зображеннями, імітуваннями прикликуваної сили.

Перші дослідження семантичних особливостей замовлянь слов'янської магічної традиції і їхній зв'язок з давніми віруваннями репрезентуються працями П. Іващенко, М. Крушинського, В. Мансіки, В. Міллера, М. Познанського. Дослідженням походження замовлянь займалися М. Грушевський, І. Огієнко. Реконструкційний напрямок, що вивчає замовляння як пратекст з притаманними йому архетипами, представлений роботами Г. Барташевич, Л. Виноградової, С. Дмитрієвої, Е. Померанцевої, В. Топорова, В. Соколової. Сучасні вчені Г. Попов, О. Сидоров, В. Харитонова вивчають замовляння як психічний феномен.

Дослідження англійських замовлянь теж реалізовувалося у кількох напрямках: реконструкції первинного ритуально-міфологічного змісту замовлянь (Л. Е. Гарнер, Ф. Грендон, Дж. Греттен, Е. Доббі, Ч. Зінгер, М. Кемерон, О. Кокейн, Г. Стормз, Л. Уестон, А. Фолі та ін.); їхньої семантики та синтактики (А. Беттс, С. Гауер, Ф. Голтон, А. Дукерт, М. Нельсон, Г. Чікерінг); зв'язку з медичною практикою (А. ван Аредалл, М. Кемерон, О. Кокейн, М. Лівінгстоун).

Замовляння були протягом багатьох століть “серцевинною святинею язичницького світогляду та життєвого укладу” [5, с. 8]. У них перед нами постає найархаїчніший шар язичницької свідомості та язичницької культури. У замовляннях відбивається єдність зі світом природи, що втрачено сучасною людиною. Пропонована розвідка є частиною комплексного лінгвістичного дослідження і має на меті простежити відображення архаїчних уявлень, первісного світогляду, зокрема й поклоніння зорям, планетам, у свідомості ворожбитів української й англійської магічних традицій.

У репертуарі замовлянь астральні символи репрезентовані в порядку зменшення частотності місяцем, зорею (зірками, зірницями, зоряницями), сонцем, метеоритом (огненним бугалом). До цієї ж групи наближається ніч (вечір, смерк) [4, с. 199].

Культ небесних світил у давніх слов'ян, як і в багатьох інших народів, посідав одне з найважливіших місць у системі поглядів; він виявлявся у поклонінні сонцеві, місяцю, зорям, а також сузір'ям, через які проходило сонце упродовж року. Із цим культом були пов'язані вірування про роль і вплив небесних світил на життя людей та зміни природи, що відбувалися під впливом змін у розташуванні сонця, фаз місяця, зоряних плеяд (таких як зміна пір року, збільшення чи зменшення дня і ночі). Перше місце у цій групі спочатку

відводилося місяцю (**люнарний культ**, тобто вшанування місяця). Вважалося, що саме він керує небесними водами, дощами та росами, колообігом води, а відтак – впливає на врожай. Пізніше головна роль перейшла від місяця до сонця (**солярний культ**, тобто поклоніння сонцеві), яке відіграло не менш важливу роль у сільськогосподарській роботі. Зоря (**астральний культ**, тобто вшанування зірок, сузір'їв та небесних світил, згодом – загальна назва культу вшанування небесних світил) вважалася божеством, що передавала людям різні повідомлення, зокрема у міфах сповіщала про народження богів і початок творення всесвіту. Особливого значення набувало поклоніння сузір'ям та скупченню зір – Молочному Шляхові [3, с. 60 – 61].

Кельтське язичництво, як і праслов'янське, було політеїстичним й анімістичним. Релігійні вірування і практики кельтів були різними в різних кельтських місцевостях, зокрема Ірландії, Британії, Кельтиберії, Галлії, Галатії, землях уздовж річки Дунай. Але все ж таки можна відзначити спільність кельтського язичництва цих місцевостей. Кельти поклонялися силам природи, не відтворюючи їх у людській подобі. Деякі боги кельтів були обожнюваннями основних природних явищ, таких як сонце, вода, грім [8]. Після романізації кельти вшановували богів римського пантеону (Марса, Венеру, Меркурія, Юпітера, Сатурна та ін.), а разом з ними й планети, названі на честь цих богів, що знайшло своє відображення й у любовних замовляннях:

*Indigo, shade of twilight deep,
May my lover enjoy deep sleep.
Mars, in his dreams please let him see,
That he and I will soon be we.
Candle blue please tell my love,
We go together hand in glove.
Mercury, take a message clear,
To my true love – far or near.
Candle green please burn strong,
And tell my love it won't be long,
Until Jupiter says we'll be together,
Not for now, but together forever.
Candle yellow, may your flame,
Make my lover hear my name.
Venus, please lend your power
And on us may your blessings shower.
Candle orange, light the way,
And make my lover hear me say,
That Saturn smiles from on high,
And by my side my love will lie
And let it be done, that it harm no one [7, с. 106 – 107].*

Планета Венера отримала свою назву на честь богині любові й краси з римського пантеону. Своєї максимальної яскравості планета досягає незадовго до сходу або через деякий час після заходу Сонця, що й дало привід називати її Вечірня зірка й Ранкова зірка. **Зірниця, вечірня (ранкова, ранішня, світова) зоря (зіронька)** – народні назви Венери в українських любовних замовляннях. Отже, звертаючись до “зоряної трійці” – “вечірньої”, “світової” і “полуночної” – чаклун насправді увесь час звертається до Венери: “*Ви, зори-зориці, вас на небі три сестриці, одна вечірня, друга полунічна, третя світова. Вечірня, зануди, полунічна, зачепи, а світова раба Божого (ім'я) до раби Божої (ім'я) приверни*” [1, с. 216]. Часто три зірки диференціюються за станом, над яким вони владарюють (“нудна”, “привітна”, “печальна”): “*Ви, зорі-зоряниці/зірниці, вас на небі три сестриці: одна нудна, друга привітна, а третя печальна. Беріть голки і шпильки, гордове каміння, бийте його і печіть, паліть і нудить; не дайте йому ні спати, ні лежати, ні їсти, ні пити – других*

любить. Тягніть до мене народженого, хрещеного і молитвованого козака Івана до народженої, хрещеної, молитвяної раби Божої дівчини Марії” [6, с. 39].

“Огнений бугало” – наймовірніше, метеорит, хоча, можливо, й блискавка: *“Добривечір тобі, огнений бугало!” – “Здорова, хрещена, народжена, молитвяна раба Божая дівчино!” – “Куди ти летиш?” – “Полечу ліса палить, а землі сушить, а трави в’ялить.” – “Не лети ж ти, огнений бугало, ліса палить, землі сушить, а трави в’ялить! Полети ж ти, огнений бугало, до козака у двір. Де ти його спобіжиш, де ти його заскочиш: чи в лузі, чи в дорозі, чи в наїдках, чи в напитках, чи у вечері, чи у постелі, – учепися ти йому за серце, зтоми ти його, зануди, запали ти його; щоб він трясся і трепетався душою і тілом за мною, народженою, хрещеною, молитвяною дівчиною Марією, щоб він мене не запив, не заїв і з іншими не загуляв, усе мене на помислах мав. Тягніть до мене, народженої, хрещеної і молитвяної дівчини Марії народженого, хрещеного і молитвяного козака Івана!”* [6, с. 41 – 42]. Функції “огненного бугали” – палити, сушити, а також прикликати любовну гарячку й жар, – зближують його з символікою блискавки, “вогняного змія”, який бере участь і в міфосюжеті про змія-спокусника, що літає до жінок (одне з відгалужень купальського міфу) [4, с. 203]. Змій – казкова істота з крилами і тулубом плазуна, наділена незвичайною силою; дракон. За повір’ям, він полює за людськими душами і може сильно зашкодити людині, навіть зжертї її (одного з таких багатоголових зміїв убив святий Юрій). У народних оповіданнях змії виступає як зла сила (наприклад вихор), демон. Коли він летить, то залишає по собі вогняний слід (в основі може лежати непояснене в давнину явище метеоритів). Можливо, звідси й походить вірування, що змії може нападати на сонце чи місяць і викликати їхнє затемнення. Як представник нечистих сил, змії може перевтілюватися: ударившись об землю, прибирає вигляду молодого привабливого парубка; заманоючи дівчат, підкидає на дорогу шовкову хустку, перстень чи запаску – котра підніме, до тієї він ходить ночами у вигляді парубка і висмоктує кров [2, с. 248 – 249].

Ніч, інакше – **вечір, смерк** – охоронці людини, замикачі зла (намов, ненависті і т. ін.). Тут ми бачимо разючу несхожість фольклорно-язичницької ночі з ніччю в надрах пізнішого християнського, а згодом і літературно-романтичного світосприймання. Там ніч якраз “відмикає”, випускає на волю ворожі людині сили й стихії. Навпаки, язичницька ніч – час не “лихий”, а лише особливо “дійовий”, особливо магічний. Але, треба думати, саме тому християнство й переосмислило символіку ночі в негативний бік [4, с. 203 – 204].

Стихійний атрибут ночі – кінь: ніч (вечір) сидить на коні. Картина (і зв’язок) видаються дивними, якщо не згадати, що вершник на коні – міфознак певної магічної сили. Сила ця амбівалентна: або благодійна (тип Ярила – Юрія Змієборця – Георгія Победоносця), або й лиховісна (тип Змія Горинича на коні). Так, “вечір на коні” прикликається для того, щоб “сікти”, “нудити” чоловіка любовною тугою [4, с. 204]: *“Добрый вечер тобі на вечерини”. – “Здорова, народжена, молитвенна, хрещена”. – “У тебе кінь Халамин, у мене син Саламин. Візьми коня Халамина, та посади Саламина; меч йому дай у руки, пошли його на села, на города та на болота, на усякі міста; де його спобіжиш, де його заскочиш, там його січи, там його нуди, там йому не дай ні спати, ні лежати, ні нити, ні їсти, ні пити, ні інших любити. Щоб в цей час і минуту до мене прибув народжений, хрещений і молитвований Іван до дівчини Марії”* [6, с. 43].

Отже, підсумовуємо все вищесказане таким чином. Замовляння – це складова частина зафіксованої у фольклорі архаїчної етнічної картини світу. На глибинному рівні вони є продуктом найдавнішого магічного світогляду, для якого характерна віра у всеосяжний зв’язок усього суцього, у безперервність буття, емоційно-образне сприйняття світу, уособлення природи. На мовленнєвому рівні зазначені світоглядні особливості відображаються передусім у таких різновидах замовлянь, як замовляння-діалоги, епічні замовляння, а також у різноманітних засобах уособлення й персоніфікації, зокрема зірок, сузір’їв та небесних світил. Плідним для подальших студій у цьому напрямку ми вважаємо розвідки про лінгвокультурологічний і когнітивний аналіз відображення у замовляннях водної, рослинної і тваринної символіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ви, зорі-зориці...** : Українська народна магічна поезія : (Замовляння) / Упоряд. М. Г. Василенка, Т. М. Шевчук ; Передм. М. Г. Василенка. – К. : Молодь, 1991. – 336 с.
2. **Жайворонок В. В.** Знаки української етнокультури : Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. **Лановик М. Б.** Українська усна народна творчість : Підручник / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – К. : Знання-Прес, 2001. – 591 с.
4. **Новикова М.** Коментар / Марина Новикова // Українські замовляння / [упоряд. М. Н. Москаленко ; авт. передм. М. О. Новикова]. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с. – С. 199 – 306.
5. **Новикова М.** Прасвіт українських замовлянь / Марина Новикова // Українські замовляння / [упоряд. М. Н. Москаленко ; авт. передм. М. О. Новикова]. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с. – С. 7-29.
6. **Українські** замовляння / [упоряд. М. Н. Москаленко ; авт. передм. М. О. Новикова]. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.
7. **Johnstone M.** Encyclopedia of Spells / Michael Johnstone. – London : Arcturus publishing Limited : Capella, 2003. – 200 p.
8. **Guiley R. E.** The Encyclopedia of Witches, Witchcraft and Wicca / Rosemary Ellen Guiley. – New York : Facts On File, Inc., 2008. – 437 p.